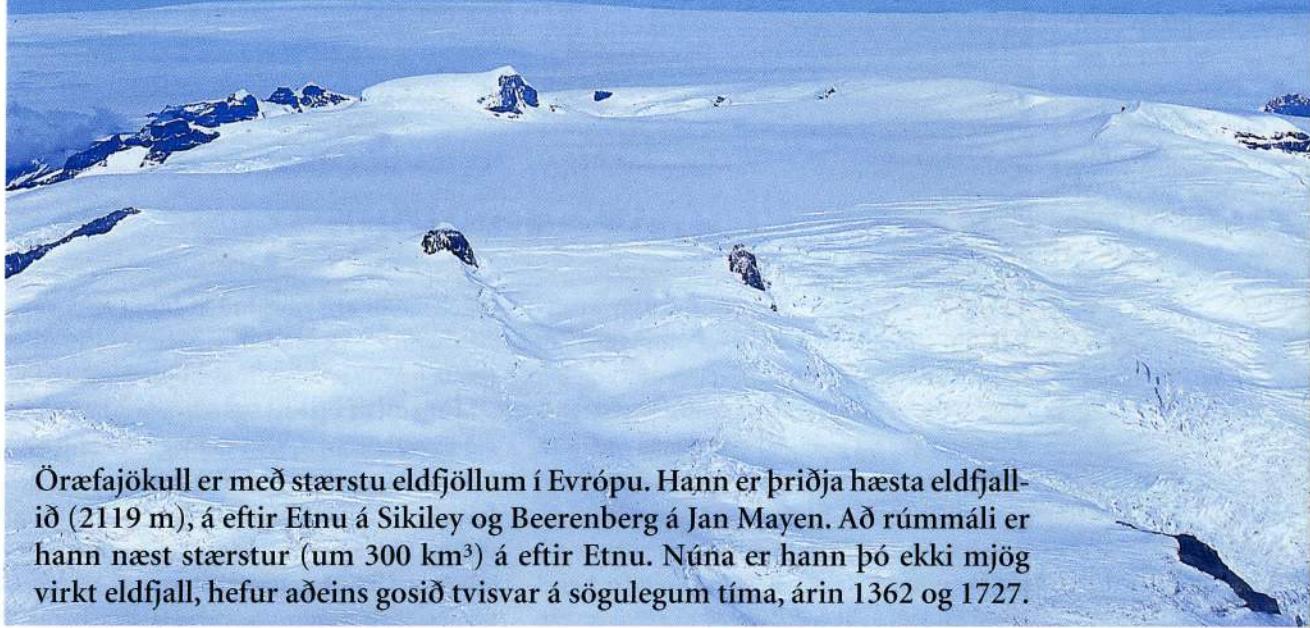

Páll Imsland

Öræfajökull

– brot úr jarðfræði og sögu eldfjallsins

Öræfajökull er með stærstu eldfjöllum í Evrópu. Hann er þriðja hæsta eldfjall-ið (2119 m), á eftir Etnu á Siciley og Beerenberg á Jan Mayen. Að rúmmáli er hann næst stærstur (um 300 km³) á eftir Etnu. Núna er hann þó ekki mjög virkt eldfjall, hefur aðeins gosið tvisvar á sögulegum tíma, árin 1362 og 1727.

ÖRÆFAJÖKULL liggur einangraður utan virkstu eldgosa- og jarðskjálftabelta Íslands. Eldstöðin Öræfajökull tengist ekki beint landreki og nýmyndun úthafsskorpunnar eins og flestar virkstu íslensku eldstöðvarnar gera. Fjallið liggur mislægt ofan á eldri jarðskorpu. Þessi gamla jarðskorpa er tertier að aldri og gæti verið um 4-5 milljóna ára gömul. Hún er mynduð við eldvirkni í rekbeltum landsins áður en ísöld gekk í garð. Í henni er að finna margvíslegar gosbergtegundir og slæðing af inniskotsbergi, sem sést mest í Breiðamerkurfjalli og sem lausir steinar á Breiðamerkur-sandi. Þetta gamla berg er víða tölувart ummyndað og bendir flest til þess að þarna hafi verið megineldstöðvar á tertier.

Frá því að þessar gömlu eldstöðvar voru virkar og þar til núverandi virkni hófst í Öræfajökli fyrir um einni milljón ára liðu um 3-4 milljónir ára án eldvirkni á svæðinu. Á þeim tíma gekk ísöld í garð og jöklar urðu afkastamiklir við að sverfa og rjúfa landið. Því er lítið eftir af þessum fornu eldstöðvum. Gerð þeirra og saga er vandrakin og óvist er hversu margar eða stórar

þær voru. Í dag sést mest til þeirrar sem teygir sig norðvestur undan Öræfajökli í Skaftafells-heidi og Skaftafellsfjöllum. Hin endurnýjaða eldvirkni á svæðinu er augljóslega að mörgu leyti frábrugðin þeirri eldri. Hún hefur nú lagt okkur til stærsta og eitt hættulegasta eldfjall landsins, ísípkata 2119 m háa eldkeilu, sem framleiðir kviku sem er í eðli sínu sprengivirk.

Bergkvika Öræfajökuls er að nokkru leyti ólik kviku annarra íslenskra eldstöðva. Hún tilheyrir hvorki hinni eiginlegu þóleítísku bergröð, sem einkennir landreksgosbelti Íslands, né hinum alkalísku bergröðum reklausu gosbel-tanna. Í vissum bergsýnishornum ber á einkennum hinnar svokölluðu kalk-alkalísku bergraðar, sem einkennir fyrst og fremst eldstöðvar á eyjabogum og meginlandsjöðrum víða um heim. Það virðist ekki óalgengt að súrar og basiskar bergkvíkur blandist í kvíkukerfi Öræfajökuls. Gos sem verða eftir slíka blöndun eða samtímis henni, flytja upp á yfirborðið kviku sem myndar sjaldgæf og óvenjuleg bergafbrigði.

Askja Öræfajökuls.
Hnappar á miðri
mynd og Hvanna-
dalshnjúkur fjær.

Ljós. Hjörleifur
Guttormsson.

Páll Imsland
jarðfræðingur

Gosinu fylgdu gífurleg jökulhlaup með jakaburði og vikurruðningi sem flæddu niður eftir döldum, giljum og skörðum í suður- og vesturhlíðum fjallsins, á milli Svínafells og Hnappavalla.

Hafi á tímabilinu 1362–1783 ekki orðið veruleg breyting á búskaparháttum Skaftellinga, má ætla að um 400 manns hafi farist í gosinu í Öræfajökli 1362.

Þau tvö gos sem orðið hafa í Öræfajökli á sögulegum tíma voru mjög ólík. Fyrra gosið (1362) var mikið og mjög afdrifaríkt fyrir Litla-Hérað, eins og sveitin undir Knappafellsjökli (síðar Öræfajökli) hét þá, og einnig fyrir nálagar sveitir einkum austan fjallsins. Gosefnin voru súr og gosið sprengigos. Það hefur ugglaust byrjað í toppi fjallsins með plíníónskum fasa (líkt og upphaf Heklugossins 1947), háum og miklum gosmekki, hlöðnum gösum, gufu og gjósku. Gosinu fylgdu gífurleg jökulhlaup með jakaburði og vikurruðningi sem flæddu niður eftir döldum, giljum og skörðum í suður- og vesturhlíðum fjallsins, á milli Svínafells og Hnappavalla. Þetta flóð var af þeirri tegund sem erlendis er kölluð lahar eða eðjuflóð og er algengur fylgifiskur eldgosa í háum snævi þöktum eldkeilum. Stutt er að minnast slíkra hamfara í kólumbískra eldfjallini Nevado del Ruiz 1985, sem meðal annars kaffærðu borgina Armero í aur og grjóti og ollu dauða meira en 20.000 manna. Þetta gos í Öræfajökli virðist einnig vera mannskæðasta gos sem orðið hefur hér á landi (sjálft eldgosið í Lakagígum olli ekki mannfalli, heldur hallærið í kjölfar þess). Fram á 14. öld var mikil byggð þar sem nú eru sandarnir við rætur Öræfajökuls. Sigurður Pórarinsson taldi að í gosinu hefðu eyðst 30-40 bær í Litla-Héraði. Sú byggð reis aldrei aftur. Þegar Öræfi fóru að byggjast aftur um 50 árum eftir gosið, var bæjunum hnappað saman í þorp uppi undir fjallhlíðunum.

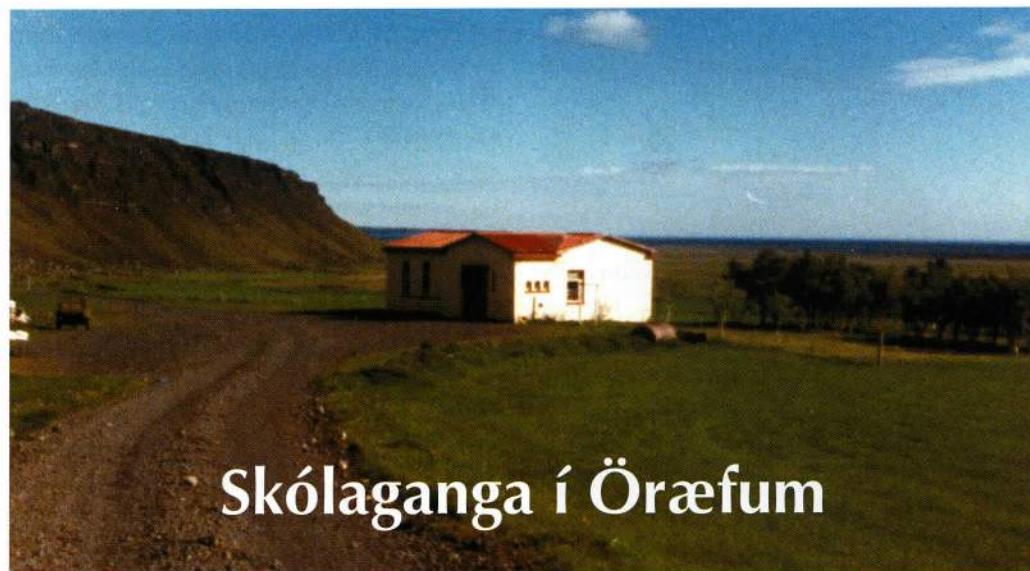
Í eldsveitum Skaftafellssýslu 1783 bjuggu 1247 manns á 107 bæjum, þ.e. um 11,65 manneskjur á bæ að meðaltali. Hafi á tímabilinu 1362–1783 ekki orðið veruleg breyting á búskaparháttum Skaftellinga, má ætla að um 400 manns hafi farist í gosinu í Öræfajökli 1362. Flestir eða allir munu hafa farist í jökulflóðinu. Mikil gjóska fell á land í þessu gosi, en þó bar vindurinn enn meira á haf út. Gjóskan finnst sem ljóst öskulag í jarðvegi um austanvert landið og sem þykkir vikurskaflar í Öræfum. Gjóskan þekur um 38.000 km² lands. Þetta er þó líklega aðeins um áttundi hluti þeirrar gjósku sem fjallið ruðdi úr sér.

Síðara gosið í Öræfajökli, 1727, var mun minna. Þá kom einnig mikið jökulhlaup sem ruddist niður vesturhlíðar fjallsins, einkum í nágrenni Sandfells. Ekki olli það nærrí því eins miklum usla og skaða og fyrra hlaupið og virðist einungis hafa orðið fáum að fjörtjóni. Grjót- og aurdynjan Svartijökull sunnan Sandfells myndaðist í þessu hlaupi og er óyggjandi merki þess að þetta var mikið flóð. Gosefnin voru ísúr að samsetningu og sjást einkum sem svart öskulag í jarðvegi. Uppi á fjallsöxlinni ofan Sandfells eru ræflar af gjallgígum í jökuljaðrinum sem taldir eru geta verið frá þessu gosi. Gosið stóð í heilt ár, þó ákafinn væri mestur í upphafi.

Klettabeltin neðan við Fagurhólmseyri og Ingólfshöfði eru mynduð af hinni endurnýjuðu virkni í Öræfajökli en eru ekki hluti af gamla tertiera berggrunninum. Í Salthöfða, sem er austast í þessari gömlu sjávarhamraröð við Fagurhólmseyri, sér í rauðagjall. Aldur þess hefur ekki verið greindur en sennilega er það frá síðasta hluta síðasta jökluskeiðs eða síðjöklultíma. Sitt hvoru megin við jaðarurðir Kvíárjöklus eru litlir hraunskækclar sem runnið hafa ofan af fjallsbrúnum og niður á sandana eftir ísaldarlok. Þessi hraun ásamt hraunbleðli nálagt Sandfelli eru einu nútímahraunin sem þekkt eru úr Öræfajökli.

Miklar breytingar hafa orðið á sjávarstöðu og legu strandarinnar á þessum slóðum eftir að ísöld lauk, og raunar alveg fram á þennan dag. Ekki er vitað með vissu að hve miklu leyti breytingarnar eru hrein afleiðing hinna miklu jöklabreytinga á svæðinu, eða hvort þær tengjast ef til vill einnig eldvirkninni í Öræfajökli. Ef svo er, þá er það líklegast vegna þess að jarðskorpan hefur orðið þjálli eða deigari vegna upphitunar samfara hinni endurnýjuðu eldvirkni.

Upplýsingar í skrifum þessu eru víða fengnar. Mest úr fórum jarðfræðinganna Sigurðar Pórarinssonar og Tore Prestvik. Grein þessi hefur áður birst í bæklingi útgefnum af Hinu íslenska náttúrufræðifélagi 1987 og 1988 og á ensku 1989.

Pálína
Porsteinsdóttir

Skólaganga í Öræfum

Í þessari samantekt ætla ég að rifja upp ýmislegt frá minni skólagöngu, ekki síst hvernig það gekk til að komast á milli staða, því að miklar breytingar hafa orðið á samgöngum frá því að mín skólasaga hófst á seinni hluta 20. aldar, nánar tiltekið 1965.

ÞÁ VAR SKÓLASKYlda í Öræfum, eins og sums staðar í dreifbýli, ennþá frá 10 ára aldri og lauk með fullnaðarprófi fermingarvorið. Voru þetta þar með 4 ár í barnaskóla og hvert skólaár var 5-6 mánuðir en það var kennt alla daga nema sunnudaga. Ég var í síðasta árgangnum í Öræfum sem var með skólaskyldu frá 10-14 ára, þannig að árið sem ég og mínr jafnaldrar byrjuðu í skóla byrjaði einnig árgangurinn sem var ári yngri, og tóku þau svokallað barnapróf árið sem þau urðu 13 ára um leið og minn árgangur tók fullnaðarprófið. Þó að börn væru ekki skólaskyld fyrr en 10 ára voru yngri börn oft tímabundið í skólanum, sérstaklega þau sem áttu heima á Hofi þar sem skólinn er, en það var erfidara að koma því í kring fyrir þau sem áttu heima fjær.

Það hafði þó lengi verið venja að á vorin kæmu börn í skólan á próf, eins og það var kallað, frá 7 ára aldri. Það var fyrst og fremst til að prófa lestrarkunnáttu og eithvað litið á skrift, en á þessum tíma fengu börnin til sögn heima til að byrja með. Það var talsverður viðburður hjá hverju barni þegar að því kom að fara á próf, því að hvernig semlesturinn gekk, var þetta spennandi ferðalag hjá flestum og fyrsta skrefið inn í skólalífið. Í minningunni var mikil líf í kringum fundarhúsið á Hofi þessa daga, frímínúturnar riflegar þar sem kennari

og prófdómari voru bundnir yfir einum og einum á meðan lestrarprófið fór fram og einhvern veginn fannst mér veröldin hafa stækkað dálitið við að vera á Hofi heilan dag, því að á þessum árum fóru börn ekki oft að heiman.

Í skólanum á Hofi

Frá þessum fyrstu ferðum mínum í skólan er mér einnig minnisstætt að við fórum til bæja á Hofi í hádeginu í mat. Það var lengi þannig að faðir minn, Þorsteinn Jóhannsson sem var kennarinn á þessum tíma, og afbæjarbörn sem voru í skólanum, höfðu aðsetur á Hofi á skólatíma því að daglegur skólaakstur komst ekki á fyrr en upp úr 1960 og enn seinna frá Skaftafelli eða um 1970. Þegar aðstæður leyfðu fór skólfólkið að hafa með sér nesti að heiman og eftir að ég byrjaði í skóla höfðum við systkinin og pabbi alltaf með okkur nesti.

Ég býst við að hið daglega skólaþif hafi verið svipað í okkar barnaskóla og víða í litlum dreifbýllskólum þó að sjálfsagt hafi húsakynni verið misjöfn. Fyrsta skólaárið mitt voru nemendurnir 13, á aldrinum 9-14 ára, og að auki voru einhver yngri börn hluta af skólaárinu.

Skólastofan í fundarhúsinu rúmaði vel þennan fjöldi í sæti. Nýlega höfðu verið keypt skólahúsgögn. Skólaborðin voru tveggja manna með krókum á endunum sem hægt var að

Fundarhúsið og
barnaskólinn á
Hofi í Öræfum.

Ljósm. Pálína
Porsteinsdóttir.

Pálína Þorsteinsdóttir
skólastjóri

Mynd tekin á fyrsta skólaári mínu. frá vinstri: Pálína Þorsteinsdóttir, Stefán Bjarnason og Jóhann Þorsteinsson.
Ljós. Jón Bjarnason.

hengja skólatöskurnar á. Borðin voru í mismunandi hæð, sniðin að skólahóp á mismunandi aldri og tréstólar í mátulegri hæð við borðin. Einnig hafði komið kennaraborð og stóll með örnum við það. Þóttu þessi húsgögnum mjög fin, en áður höfðu verið langborð, þ.e. plötur á búkkum og bekkir, sumir með baki, en aðrir baklausir og þá hafðir upp við vegg.

Bókasafn lestrarfélagsins hulti einn vegg stofunnar og skápur við annan vegg innihélt öll skólagögnum. Það var nánast allt í seilingarfjarlægð. Aladdín olíuofn var lengi vel notaður til að hita upp þegar kalt var, en síðan var sett miðstöð í húsið og var þá jafnari hiti. Þó að stundum væri kalt var það venjulega ekki vandamál enda voru allir klæddir miðað við að vera mikil úti eins og tiðkaðist þá og börn léku sér ekki mikil inni á þessum tíma. Enginn sími var í fundarhúsini fyrr en sjálfvirki síminn kom upp úr 1980.

Á þessum tíma var námsefnið ekki nema brot af því sem nú er í skólum og ekki nærrí eins fjölbreytt, en það var líka gjörnytt og endurtekningar miklar í skólastofunni þar sem ævinlega var a.m.k. fjórum eða fleiri árgögum kennt saman. Vann gjarnan hver á sínum hraða þó að oft hafi jafnaldrar fylgst að. Áður var litlð svo á að ekki væri um annað að ræða í fámanninu en samkennslu árganga, en ekki mikil að talað um kosti hennar, þ.e. að nemendur með misjafna getu ynnu hlið við hlið og miðluðu sín á milli, styddu hver annan, lærðu að taka tillit til annarra aldurshópa o.s.frv. en

Oddur var á Landrovernunum sínum sem þótti finn farkostur, en þessir bílar voru að ryðja sér til rúms í sveitinni um þetta leyti eða aðrir jeppar.

þessir þættir eru fremur metnir að verðleikum nú til dags. Samkennsla er enn einkenni okkar litla skóla sem fyrir 20 árum flutti í Hofgarð, þá nýbyggðan.

Við lékum okkur mikil úti í frímínútunum. Við fórum í ýmsa leiki sem þá voru vinsælir, en líklega vorum við mest í *skessuleik*. Aðrir leikir voru t.d. *stórfiskaleikur, fallin spýtan, eitt par fram fyrir ekkjumann, höfrungahlaup, statt og frels, upp fyrir öllum, mamma mamma má ég*, svo eithvað sé nefnt. Þetta voru eiginlega allt hlaupaleikir sem ekki þurftu neinn útbúnað eða áhöld. En svo komu líka tímar þegar við gerðum eithvað annað, það fór m.a. eftir veðri. T.d. bauð snjórinn oft upp á önnur viðfangsefni og stundum máttum við vera inni í samkomusal þar sem fundið var upp á ýmsu, allt frá því að spila á spil, dansa eða hamast í einhverjum leikjum rétt eins og börn hafa alltaf gert.

Faðir minn var eini kennarinn í áratugi, en Páll Björnsson á Fagurhólmseyri, sem var organisti í Hofskirkju, kom á þessum árum af og til í skólann og var með söngtíma. Hann kom gjarnan í vikulokin og oft á hjólinu sínu.

Allt var í föstum skorðum nánast dag hvern og ekki verið að fara neitt með skólahópinn, nema kannski í stuttar göngur í nágrenni skólans. Stundum brá út af með veður eða færð og kom fyrir að við þyrftum að gista á Hofi. Það gat líka verið blindandi að keyra í snjó þó að veður væri gott og stundum vorum við krakkarnir látnir hlaupa á undan bílnum einhvern spöl til að bílstjórin gæti haldið veginum.

Sundnámskeið

Það var skylda að læra að synda og var ekki um annað að ræða en að fara austur á Höfn á sundnámskeið. Þessi námskeið voru haldin í júní og árið 1966 þegar ég var 11 ára fór ég, og nokkrir fleiri héðan í sund.

Við fengum far austur á Höfn með Oddi Jónssyni og Páli Þorsteinssyni en þeir voru að fara þangað á fund. Oddur var á Landrovernunum sínum sem þótti finn farkostur, en þessir bílar voru að ryðja sér til rúms í sveitinni um þetta leyti eða aðrir jeppar.

Það var ekki búið að brúa Jökulsá á Breiðamerkursandi, svo að bíllinn var ferjaður yfir á fleka sem Kvískerjabræður sáu um en þeir ferjuðu alla sem þurftu að komast yfir Jökulsá á

þessum tíma, ýmist á fleka eða bát eftir því hvort aðeins var um að ræða fólk eða einnig farartæki. Við stóðum á flekanum fram með bílnum og það gekk fljótt og vel að komast yfir. Eftir það ókum við sem leið lá austur allar sveitir þar til við komum til Hafnar.

Þetta var í annað skiptið sem ég fór þessa leið, hafði fyrir tilviljun komist einu sinni áður austur á Höfn í hópferð þegar Jökulsá stóð uppi.

Við vorum vistuð á heimilum á Höfn, og þetta tímabil sem sundnámskeiðið stóð yfir voru þar aðkomubörn á mörgum heimilum, frá sveitum sýslunnar að læra sund. Ég var vistuð í Odda hjá Guðnýju Einarsdóttur og Hálfdáni Arasyni og þeirra fólki, og var þar í herbergi með Rannveigu Einarsdóttur frá Lambleikstöðum sem einnig var að læra sund. Þetta var í fyrsta sinn sem ég dvaldi að heiman og á ég góðar minningar frá þessari dvöl.

Við fórum í sundlaugina tvívar á dag og lifðum mjög frjálslegu lífi þess á milli. Það var stutt að fara á milli húsa að hitta hina krakkana. Það var heilmikil upplifun að kynnast þessu kaupstaðarlífi, t.d. að geta farið í búð á hverjum degi. Vöruhúsið fyrir neðan Hamra á Fagurhólmseyri eða Húsið eins og það var kallað í daglegu tali, hafði auðvitað sinn sjarma og bauð upp á ýmislegt sem okkur krökkunum þótti varið í, en þar var ekki mikið vöruúrval miðað við í kjörbüðinni á Höfn, og við fórum heldur ekki oft austur í Hús í þá daga.

Á Höfn þurftum við að fara fyrsta daginn í Kaupfélagið til að kaupa sundföt, sem við höfðum auðvitað ekki átt áður.

Það var ævintýri líkast að koma í kjörbüðina sem var deildaskipt og búðarlyktin var svo góð þegar inn var komið, vitnaði um að þarna var allt nýtt, húsið nýlega byggt og svo var það fullt af nýjum vörum. Það virtist allt fást þarna og það tók ekki langan tíma að finna réttu sundfötin handa okkur. Það var eitthvað smávegis fleira sem mig vanhagaði um og hafði leyfi að heiman til að kaupa, og þannig var um fleiri, svo að við gátum alveg gert okkur það til erindi að fara nokkrum sinnum í búðina og skoða í leiðinni úrvalið. Bókabúðin var sérstaklega heillandi, full af leyndardómum ólesinna bóka og svo voru þar allar nýjustu hljómplöturnar sem voru ekki minna spennandi þá en geisladiskarnir núna.

Parna voru komnir nýir tímar. Afgreiðsludómurnar í KASK voru greiddar og klæddar eftir nýjustu tísku og það var glæsilegt og nýtískulegt yfirbragð yfir öllu saman. Svipuð uppbygging verslana, venjulega á vegum kaupfélaganna, setti framfarasvip á byggðarlög um allt land á þessum árum. M.a. var opnuð ný verslun á Fagurhólmseyri ári seinna, og eftir það töludum við ekki um að fara austur í Hús, heldur austur í búð.

Sundnámskeiðið tók rúmlega tvær vikur og vorum við því á Höfn 17. júní. Par voru hefðbundin hátiðahöld, en það sem mér fannst áhugaverðast var að fara í bíó sem boðið var upp á í Sindrabæ, sem var nýlegt félagsheimili. Það höfðu stundum verið sýndar kvíkmyndir heima í fundarhúsinu eða öðrum húsum en þetta var öðruvísi upplifun.

Sundnámskeiðinu lauk á tilsettum tíma og við krakkarnir snérum aftur heim með sundskírteini upp á vasann, uppáskrifad af Þóri Kjartanssyni sundkennara og Skafta Péturssyni prófdómara.

Við fengum bílfar að Jökulsá, en þegar við komum þangað ferjaði Hálfdán á Kvískerjum okkur yfir á bát og skilaði okkur svo áfram. Þetta sumar var brúaryvinna hafin við Jökulsá svo að það hefur áreiðanlega oft verið líflegt þar.

Skólaferðir

Í minni barnaskólatíð var ekki farið oft í skólaferðalög. Þó var eitt vorið farið með okkur á

Skólahópurinn 1967. Aftari röð frá vinstrum: Pálína Þorsteinsdóttir, Auður Lóa Magnúsdóttir, Guðrún Jóhanna Jónsdóttir, Sigurður Magnúsdóttir, Inga Ragnheiður Magnúsdóttir, Þorsteinn Johannsson, Gísli Sigurjón Jónsson og Bjarni Þór Jakobsen. Fremri röð frá vinstrum: Sóleyg Guðlaugsdóttir, Ingibjörg Ingimundardóttir, Hrefna Magnúsdóttir, Halldór Þorsteinsson, Sigurður Gunnarsson og Pétur Karlsson.

Ljósmynd: Stefán Bjarnason.

Matráðskonurnar Unnur Bjarnadóttir og Ásdís Gunnarsdóttir.

Ljósm. Pálína Þorsteinsdóttir.

jeppum í dagsferð út í Vestur-Skaftafellssýslu þegar lítið var í vötnunum. Það var 14. maí 1968. Farið var á nokkrum jeppum og nokkrir ungligar sem ekki voru lengur í skólanum komu með. Við komumst út að Arnardrangin í Landbroti og skoðuðum okkur um á Kirkju-bæjklaustri og nágrenni. Það var mjög gaman að sjá þessa staði. Við höfðum lært nöfnin á sveitunum o.fl. í landafraeði og stundum séð bílljós hinum megin við Sandinn en að öðru leyti var þetta fjarlægur heimur.

Í dagbók er einnig heimild um leikhúsferð austur í Mánagarð 15. maí 1969, til að horfa á leikritið Snædrottninguna eftir H.C. Andersen, sem nemendur í Nesjaskóla léku undir stjórn Rafns Eiríkssonar skólastjóra, en hann stóð fyrir mörgum leiksýningum skólans með glæsilégum leiktyoldum sem hann málaði sjálfur. Um þetta leyti voru Öræfingar viljugir að skreppa til Hafnar á skemmtanir, enda svo að segja fyrirhafnarlaust þegar búið var að brúa Jökulsá.

Eins og fyrr segir lauk skólagöngu minni og jafnadranna hér heima fermingarvorið. En til þess að rétta okkur af, þannig að við féllum inn í hóp jafnaldra áfram, var námsefnið að einhverju leyti sniðið að nýja skipulaginu þannig að við gætum fylgt jafnöldrum okkar þegar við kæmum í Nesjaskóla.

Ferming

Þegar skólanum var lokið þetta síðasta vor hér heima 1969, var farið að huga að fermingunni. Við vorum fjögur í árgangi, fermingarbræður mírir eru Stefán Bjarnason, Gísli Sigurjón Jónsson og Bjarni Þór Jakobsson. Við lærðum kristinfræði og sálma í skólanum en vorum ekki í fermingarfræðslu yfir veturinn. Presthjónin, séra Fjalarr Sigurjónsson og Beta Einarsdóttir höfðu þann háttinn á að taka fermingarþörnin á heimili sitt fáeina daga skömmu fyrir fermingu og þar fór fræðslan fram. Samkvæmt dagbók fórum við til prestsins, eins og það var kallað, þann 9 maí. Þetta voru eins konar sumarbúdir og voru hinir notalegustu dagar, u.p.b. vika. Séra Fjalarr var með fræðslu fyrir hádegi og setti fyrir það sem við áttum að læra síðlegis, og svo höfðum við frjálsan tíma á milli þrátta fyrir smávægilegar skyldur í eldhúsini.

Við vorum fermd á hvítasunnudag 25. maí og svo höfðu fjölskyldurnar veislukaffi heima, en það var ekki mikið tilstand við þessi tækifæri í Öræfum. Ég fékk samt margar fermingargjafir og falleg kort og mér fannst þetta mjög hátiðlegur dagur.

Í Nesjaskóla

Um haustið þetta ár var komið að því að fara í Nesjaskóla sem var bæði barnaskólinn í Nesjum og unglingskóli fyrir allar sveitir sýslunar og einnig komu þangað ungligar frá Álfafirði og Hamarsfirði. Þarna voru allir á heimavist, nema þau börn sem áttu heima á allra næstu bæjum eða í göngufæri frá skólanum. Það voru átta nemendur úr Öræfum það árið og tvær matráðskonur, þær Unnur Bjarnadóttir og Ásdís Gunnarsdóttir. Það veitti okkur ákveðna öryggiskennd að hafa þær svona kunnugar í eldhúsini og á vistinni, en þær höfðu herbergi á efri hæðinni á sama gangi og við stelpurnar. Strákarnir höfðu herbergi í kjallaranum, og svo var eldhúsið og borðsalurinn á hæðinni á milli. Um helgar fóru allir heim nema þeir sem áttu lengst að fara eins og Öræfingar og þeir sem áttu heima fyrir austan Lónsheiði. Þó að við gætum ekki farið heim voru sunnudagarnir oft notalegir dagar þegar við máttum sofa út og ráða okkur að mestu leyti sjálf.

Úr skólaferðalagi
á Kirkjubæjar-
klaustri vorið
1968.

Ljósm. Jóhann
Porsteinsson.

Prátt fyrir að okkur þætti það bylting að fá brýr yfir allar ár var ekki fljótfarið úr Öræfum austur í Nes á þessum tíma miðað við það sem nú er. Það tók stundum um fjóra tíma frá innbæjum, enda voru vegir sums staðar ennþá niðurgrafnir og því færð fljót að spillast í snjókomu. En við fórum heldur ekki oft heim yfir veturninn. Venjulega var ein löng helgi í mánuði sem þýddi að það var gefið frí á laugardögum og þá var hægt að fara heim á föstudögum og austur aftur seinni partinn á sunnudögum.

Það gekk nokkuð vel að komast á milli þennan vetur en var erfiðara sum önnur ár vegna mikilla snjóa. T.d. var einn veturninn, aðeins seinna, svo mikill snjór rétt fyrir jól, að eina leiðin til að ná nemendum heim í jólafrí var að sækja þá yfir Breiðamerkursand á snjósleða frá Kvískerjum.

Það var ekki mikið samband heim, nema bréfaskriftir og einstöku sinnum í síma, en þá var bara sveitasími og hægt að hlusta á bæjunum nema talað væri beint á milli símstöðva.

Skólastarfið var hefðbundið, og ýmislegt gert til tilbreytingar. Á fimmtudagskvöldum var t.d. yfirleitt kvöldvaka með einhverri heimatibúinni dagskrá. Litlu jólín voru haldin hátiðleg og stundum fórum við í gönguferðir eða á skauta. Stöku sinnum gátum við til skiptis fengið far út á Höfn ef við töldum okkur þurfa að útréttá smávegis. Oftast var það Rafn skólastjóri sem tók okkur með í þessar ferðir. Þá var auðvitað vinsælt að kaupa smávegis sælgæti eða ís í

kaupfélagini sem var algjör munaður. Þetta árið var sett upp leikritið Almansor konungs-son eftir Ólöfu Árnadóttur og var heilmikið félagslíf í kringum það.

Eftir þennan veturnar í Nesjaskóla þóttumst við unglingsarnir áreiðanlega vera nokkuð veraldarvanir og því ekki mikið að vanbúnaði að fara til fjarlægari staða og valdi þá hver fyrir sig.

Í Reykholt

Mitt næsta skref var að fara í landspróf í Reykholti í Borgarfirði. Það var eiginlega styrt að fara þangað miðað við samgöngur, enda nokkuð algengt að Austur-Skaftellingar færu þang að. Þá voru engar brýr komnar yfir vötnin á Skeiðarársandi þannig að flugsamgöngurnar voru afar mikilvægar og gerðu Austur-Skaftellingum kleift að fara með lítilli fyrirhöfn beint til Reykjavíkur, bæði frá Höfn og Fagurhólmseyri. Það var því einfalt ferðalag að fljúga beint í bæinn og taka svo rútu upp í Reykholt.

Það var hins vegar ekki flogið alla daga vikunnar. Venjulega var flug einu sinni í viku stærstan hluta úr árinu en þrisvar í viku yfir sumarið. Á haustin var hins vegar daglegt flug á meðan slátrun stóð yfir á Fagurhólmseyri, því að sérstök flugvél var send að sunnan, oftast tvær ferðir á dag, til að sækja kjótskrokka og aðrar sláturafurðir hverrar dagslátrunar. Til að nota ferðirnar austur var í mörg ár fluttur allur áburður fyrir sumarið eftir með kjötvelunum og var hann geymdur á Fagurhólmseyri yfir

Venjulega var flug einu sinni í viku stærstan hluta úr árinu en þrisvar í viku yfir sumarið.

Þorsteinn Jóhannsson og Oddur Jónsson að viga kjöt í sláthúsinu.
(Neðri mynd)
Kjötið var síðan sent með flugvél til Reykjavíkur og stundum voru farþegar teknir með.
Ljós. Snorri Snorrason.

veturinn. Það þurfti því að byrja á að afferma flugvélina þegar hún kom áður en kjötið var borið út í hana. Pessar vélar gátu tekið fáeina farþega ef pantað var í tíma, þannig að það væru þá sett sæti í vélina fyrir þá. En annars voru farþegasætin fjarlægð

úr vélunum á meðan á þessum flutningum stóð og kjötskrokkunum staflað í farþegarýmið.

Þannig var mín fyrsta ferð til Reykjavíkur, sem sagt flugferð með kjötfugvél. Við vorum fjögur sem vorum farþegar í þessari ferð, þar af vorum við tvær að fara í Reykholt, ég og Guðrún J. Jónsdóttir frænka míin. Flugið gekk vel en það var dálitið kalt í vélinni sem hentaði auðvitað betur fyrir aðalflutninginn. Óneitanlega fannst mér þetta ævintýralegt ferðalag og að koma í fyrsta skipti í höfuðborgina. Það kom sér vel að eiga þar góða að sem tóku mig upp á sína arma, en það voru Bryndís Jónsdóttir og fjoskylda sem þá bjuggu í Hafnarfirði. Borgarlífið var algerlega framandi og ég held að engin af mínum utanlandsferðum seinna á ævinni hafi verið eins mikil upplifun og þessi ferð, enda voru þetta alveg nýjar slóðir allar götur þar til rútan sem við krakkarnir fórum með frá Reykjavík stoppaði við skólann í Reykholti.

Skólarlífið í Reykholti var heimur útaf fyrir sig eins og títt var um héraðsskóla þess tíma.

Par var iðkað sund í hverri viku og kom það sér vel, því að við sem komum úr strjálbyli höfðum sum tapað niður sundkunnáttunni þar sem ekki var aðstaða til að halda henni við. Í bréfi til Halldórs bróður míns lýsi ég svolitið lífinu í skólanum þegar ég er nýlega komin og m.a. tek ég til þess hvað það sé slæmt að hafa ekki sundlaug heima. Þarna var líka mikið íþróttalif og félagslíf en lítið farið út fyrir skólann nema í fáeinum skipulagðar ferðir í nágrenninu, og fyrir þá sem áttu heima á öðrum landshornum var ekki til umræðu að fara heim nema í jólafrí. Mér er líka minnisstætt hvað jólaskreytingarnar voru stórfenglegar á Laugaveginum þegar ég kom aftur í bæinn á leiðinni í jólafrí og hvað mér fannst mikil ljósadýrð í bænum þarna í skammdeginu, sérstaklega að horfa niður úr flugvélinni.

Að loknu jólafríi stóð til að fljúga suður á ný til að fara aftur í skólann, en eithvað brást það, sjálfsgagt vegna veðurs, sem var bagalegt fyrir marga sem áttu pantað far suður úr jólafríi. Það var því brugðið á það ráð, að fara með okkur sem biðum eftir flugi á bílum út yfir Skeiðarársand í veg fyrir áetlunarrútu, sem kom að mig minnr austur að Fossi á Síðu. Móðurbróðir minn, Jón P. Pálsson, var minn fylgdarmaður og hefur sjálfsgagt tekið fleiri farþega í Landroverinn sinn, en fleiri bílar voru í för. Það var lítið í vötnunum og gekk vel yfir Sandinn og áfram, en þetta var í fyrsta sinn sem ég fór landleiðina til Reykjavíkur, því að það heyrði til undantekninga að fólk færí suður öðruvísi en fljúgandi á þessum tíma. Það var

orðið fært norðanlands eins og það var kallað, en sú leið var ekki notuð nema stöku sinnum, t.d. þegar einhver þurfti að koma bíl á milli og þá helst að sumarlagi.

Það mátti segja að flug væri á þessum árum jafnsjálfsagður hlutur í okkar veruleika og bílar í dag, enda vitna dagbækur frá þessum tíma um það hve mikilvægt flugið var áður en brú-að var yfir Skeiðarársand.

Einhver dagbókarskrif á ég frá unglingsárum mínum og þar er þess oft getið að flugvél hafi komið og jafnvel hverjir komu og fóru. Það hafði umtalsverð áhrif á lífið og tilveruna í sveitinni hvort það var hægt að fljúga eða ekki. Pósturinn kom með flugi og ýmsar vörur, gestir sem þurftu þá að komast á milli bæja og dvelja á bæjum og fóru svo aftur með flugi, sveitungarnir fóru að heiman og komu til baka með flugvél o.s.frv. Það snerist því mikið um þennan samgönguþátt og fréttist fljótt í sveitasímanum hvernig gekk, því að allir sem ætluðu að fljúga eða taka á móti fólk sem var að koma fengu upplýsingar um tímasetningar o.p.h. meira og minna í gegnum sveitasímann þar sem allir gátu hlustað og það var alveg reiknað með að það væri gert.

Samgöngur

Eftir skólaveru mína í Reykholti fór það sem eftir var af mínu námi fram í Reykjavík. Enn um sinn var lítil breyting á þeim ferðalögum milli heimilis og skóla, það var yfirleitt sjálfsagt að fljúga. En smám saman opnuðust möguleikarnir til að fara landleiðina yfir Skeiðarársand þó að ekki væri búið að fullvinna allar brýrnar, og að lokum um það leytti sem opnað var yfir Sandinn var flugfélaginu varla staett á því að halda uppi áætlun á Fagurhólmseyri. Undir það síðasta lenti vélin einungis ef það var farþegi, því að þá var pósturinn farinn að koma landleiðina.

Í einni skólaferð til Reykjavíkur stóð þannig að ég var eini farþeginn sem hafði pantað far með flugvélinni. Var mér þá sagt að hún myndi lenda og taka mig, en ekki stoppa neitt, svo að ég yrði að vera alveg tilbúin á vellinum. Það var auðvitað sjálfsagt og vélin, sem var á bakaleið frá Höfn renndi sér niður, en það var ekki drepið á henni, heldur var farið með mig að dyrunum sem flugmennir höfðu opnað aftan við stjórnklefann og biðu míni þar til að ná

Mynd tekin á tröppunum í Nesjaskóla. Pálína Þorsteinsdóttir er eftir fyrir miðju.

Ljósm. Unnur Bjarnadóttir.

mér um borð. Þeir sem voru þarna með mér voru pabbi, Oddur Jónsson og Páll Björnsson, en þeir síðarnefndu höfðu hlutverkum að gegna þegar flugvélar komu. Þeir lyftu farangri mínum upp til flugmannanna og mér á eftir nógu langt til að þeir gætu kippt mér upp, hurðinni var lokað og svo leiddi flugfreyjan mig til sætis aftur í farþegarýminu. Flugmennirnir hófu vélinu umsvifalaust á loft á ný og allt gekk eins og í sögu. Þegar við vorum svo lent á Reykjavíkurflugvelli og ég var að biða eftir töskunni minni, kom til míni útlendingur og innti mig eftir því hvaða staður þetta hefði einginlega verið þar sem flugvél lenti og hver ég væri. Ég var vinsamlega beðin um að skrifa þessar upplýsingar í litla vasabók sem hann var með og hef hvorki fyrr né síðar verið beðin um eiginhandaráritun.

Pó að oftast gengi vel að fljúga, gat það verið óó ruggt vegna veðurs og stundum varð því seinkun eins og gengur. Pannig var það t.d. 19. des. 1972 þegar ég ætlaði að fljúga heim í jólafrí, og fram eftir degi næsta dag. Ég hef þarna skrifaað í dagbók að ég hafi verið búin að fara oftar en einu sinni út á flugvöll en það var ekki flogið fyrr en um kvöldið þann tuttugasta og þá á Hornafjörð. Rúta sem tilheyrði hótelinu á Höfn var svo send með okkur á móti bílum úr Öræfum því að við vorum nokkuð mörg og við vorum komin heim kl. 4 um nóttina.

Í desember 1973 var orðið fært yfir Skeiðarársand þó að hringvegurinn hafi ekki verið formlega opnaður fyrr en sumarið 1974.

Okkur sem upplifðum þessar breytingar fannst þetta ekki neitt merkilegir tímar, því að samtíminn er okkur jafnan eðlilegur, þó að síðar meir sé kannski ekki auðvelt að setja sig inn í aðstæður löngu liðinna ára.

Það var þó stundum bras að komast á milli þó að árnar væru ekki lengur farartálmar. Í dagbók hef ég heimild um ferðalag heim í jólafrí 18. des. 1973. Þá hef ég farið með áætlunar-rútu að Kirkjubæjarklaustri. Petta varð eftir minnillegt ferðalag vegna mikillar ófærðar. Ég hef skrifað í dagbókina að það hafi verið fjögurra tíma bið eftir ýtu á Mýrdalssandi og að það hafi tekið sex tíma að komast yfir hann. Við vorum seint komin að Klaustri en Jón bróðir mömmu og Guðjón bróðir voru kommir þangað að sækja mig. Við vorum í bílast austur yfir Skeiðarársand því að það voru margir að koma að sunnan í jólafrí. Við lentum í hörkusnjóbyl á Skeiðarársandi svo að bíllinn okkar kæfði á sér, en við komumst í bíl með öðrum og vorum komin heim að Svínafelli um kl. 7 morguninn 19. des. Þá áttu margir enn langt ófarið í mikilli ófærð og er þessi ferð áreiðanlega mörgum minnisstæð.

I bréfi sem ég hef skrifað heim í janúar 1975 segi ég frá hvernig ferðin gekk suður þar sem ég er að fara í skólanн eftir jólafrí. Petta varð tveggja daga ferð með rútunni, en samkvæmt áætlun átti ferðin að taka 8-9 tíma. Þá hafði allt gengið nokkuð vel þangað til við áttum stutt eftir til Víkur. Þar voru mannhæðarháir skaflar á veginum og þó að reynt væri að moka gekk seint að komast áfram þar til tæki komu um síðir til hjálpar og við vorum komin í Vík kl. 10 um kvöldið. Á hótelinu fengum við mat og

gistingu og hef ég aldrei bragðað betri kótilettur en þarna um kvöldið. Daginn eftir gekk einnig á ýmsu vegna ófærðar og bilana í snjóruðningstækjum en við komumst þó á leiðar-enda seinni hluta dags.

Oftast gekk þó vel að fara á milli á þessum árum með áætlunarrútunni, en það var oft mikill snjógangur um jólaeytið. Samgöngur héldu áfram að batna og það má með sanni segja að tímarnir hafi breyst og mennirnir með.

Það hvarflaði ekki að mér á þessum árum sem hér koma mest við sögu að það yrði auðvelt að stunda nám nánast hvar sem er á byggðu boli með hjálp tölvutækninnar og skotferðum milli heimilis og skóla. Þá aðferð hef ég einnig prófað og er venjulega ekki mikil fyrirtæki nú orðið að skreppa á bíl úr Öræfum í höfuðborgina, jafnvel fram og til baka sama dag ef svo ber undir.

Okkur sem upplifðum þessar breytingar fannst þetta ekki neitt merkilegir tímar, því að samtíminn er okkur jafnan eðlilegur, þó að síðar meir sé kannski ekki auðvelt að setja sig inn í aðstæður löngu liðinna ára.

Það sem ég hef hér rifjað upp eru aðeins minningabrot frá liðnum tíma, en það má segja eins og skáldið Örn Arnarson orðaði það:

– Hver á sína sögu þótt sé hún hvergi skráð –

Smælki

GESTURINN Í SKAFTAFELLI

Einu sinni kom flökkumaður að Skaftafelli og beiddist þar gistingu, og fékk hann hana. Var honum vísað þar í hús og er ekki getið, að þar væru aðrir inni en vinnukona ein. Sagði húsfreyja henni, að hún skyldi vara sig á gestinum, því sér sýndist hann heldur tortryggilegur. Vinnukonan lofaði því og er ekki nefnt, hvað þau hafi talazt við, en er honum var fært að éta, tók hann bita og gaf henni. Hún tók við og lézt éta, en laumaði honum svo í bundtík, er hjá henni var.

Bar svo ekki á neinu fyrr en um nóttina, að gestur var lagstur til svefns. Þá kom tíkin og stökk upp í rúmið til hans. En hann hratt henni jafnskjótt fram úr aftur, og gekk það alla nóttina, að tíkin kom hvað eftir annað, þó hann væri alltaf að hrinda henni frá sér, og gat hann ekki sofið.

Um morguninn er hann fór í burtu, sagði hann til vinnukonunnar, að hún hefði gjört sér ljótan hrekk, þar sem hún hefði gefið tíkinni bitann, sem hann hefði ætlað henni að eiga, og yrði hann að hafa það svo búið, en þó gæti það verið, að henni lægi eins á að liggja með karlmanni einhverntíma, eins og sér hefði legið á kvenmanni í nótt.

Er sagt, að það hefði rætzt, því vinnukonan þótti mikil karlmannaglenna eftir það.

Úr þjóðsagnasafni Magnúsar Bjarnasonar frá Hnappavöllum